

YAŞ

Romanya'da
tarihî bir şehir.

Romanya'nın kuzeydoğu kesiminde yer almakta olup Prut nehrinin kollarından Bahlui çayı kıyısında deniz seviyesinden 140 m. yükseklikte kurulmuştur. Bugün laşi adıyla bilinir. Bu ad, uzmanlara göre bir Sarmat kabilesi olan Yazgyes (yaz kültürüne bağlı olanlar / göçebeler) veya Alan kabilesi Jassiler'e (Jiasz) dayanır. Üzerinde daha çok durulan ikinci görüşe göre Yaycı Alanlar bu bölgeye sığınarak yerleşme yerine adlarını vermişlerdir. Bazı yabancı seyahatçılar ise laşi'nin, aynı adı taşıyan bir çobanın yahut efsanevî şöhrete sahip bir keşişin isminden geldiğini belirtirler. Dimitri Kantemir bunun bir değirmencinin adı olduğunu söyler.

Yaş'ın ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Buranın varlığına dair ilk sağlam bilgiler 1387-1392 yıllarına ancak iner. Bazı arkeolojik buluntular Boğdan voyvodalığının ortaya çıkmasından (1359-1365) evvel kurulduğuna işaret eder. Yaş şehri bulunduğu mevki itibarıyla Doğu Avrupa'nın önemli bir ticarî merkezi haline gelmiştir. Buranın Boğdan voyvodalığının merkezi durumuna gelişi ise XVI. yüzyılın ortalarına rastlar. Önceki merkez olan Suceava son derece kuvvetli bir kale iken Osmanlılar'la olan bir anlaşmazlık sonucu 1538'de Kanûni Sultan Süleyman tarafından ele geçirilmiş, 1564'te Boğdan'ın merkezi Yaş şehrine nakledilmiştir. Bazı seyahatçılara göre Boğdan'ın başşehrini buraya taşıyan Alexandru Lapusneanu, İstanbul'dan gelen emir üzerine ülkesindeki kaleleri yıktırması, Hotin, Soroca, Orhei gibi sınır kaleleri ayakta kalmış, Yaş'ta bir kale bulunmadığı için buraya dokunulmamıştır. Şehirde kaleye benzer voyvoda sarayı dışında askerî bir istihkâm olmadığını 1069'da (1659) Evliya Çelebi de belirtir. Aslında Boğdan'ın merkezinin Suceava'dan Yaş'a, Eflak'ın merkezinin Targovişte'den Bükreş'e nakledilmesi Osmanlılar'ca verilen emirler sonucu değil ekonomik gelişmenin bir gereğidir. Boğdan-Eflak ticaret yolları Batı'dan Doğu'ya yönelince bu kesim Osmanlı ekonomisi yapısının bir parçası haline gelmiştir. Sibiu / Hermanstadt yolu geri planda kalırken Brasov / Kronstadt-Giurgiu / Yergöğü yolu öne çıkmıştır.

1641'de 15.000 hâne nüfusu bulunduğu belirtilen Yaş kasabasını 1659'da gören Evliya Çelebi şehrin ticarî önemine işaret eder. Limanını Baltık denizindeki Danzig olarak belirtmesi şehrin kuzey-güney, yani Baltık'tan başlayıp Karadeniz'e ve İstanbul'a uzanan ticaret yolu üzerinde bir merkez olduğunu gösterir. Evliya Çelebi burada 2060 dükkânın yer aldığını, bedesteninin bulunmadığını, hindistan pirinci, biber, tarçın vb. baharatın ticaretinde bir yol kavşağı durumuna geldiğini ifade eder. Ona göre burada tamamı sazdan 20.000 ev, bunlar arasında 700 kadar tahta örtülü hâne vardır. Bu rakam 1641'de şehri gören Bondini'nin nüfus için verdiği 15.000 hâne rakamı gibi abartılı olmalıdır. Muhtemelen bu rakamlar hâne sayısını değil toplam nüfusu göstermektedir. Nitekim XVIII. yüzyılda şehirde yaklaşık 30.000 kişinin yaşadığı bilinmektedir. 1831'de 60.000, 1859'da 65.000 nüfusunu bulunduğu tespit edilmiştir. Evliya Çelebi, Yaş şehrindeki voyvoda sarayını geniş biçimde tasvir eder. Ayrıca on yedi manastır saymış, bunlar hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiştir. Şehirde altı han mevcuttur; bir misafirhanede İstanbul'dan gelen ağalar ve diğer Türk görevlileri kalır. Tatar ağaları da burada ikamet eder (*Seyahatnâme*, V, 350-358). Evliya Çelebi'nin yazdıklarından Yaş'ın önemli bir sanat merkezi olduğu anlaşılır. Özellikle 1635-1642 yılları arasında Prens Vasile Lupu'nun inşa ettirdiği Trei Ierarhi Kilisesi iç ve dış süslemeleriyle onun tarafından övgüyle anlatılmıştır. Başka kaynaklar da bu bilgileri önemli ölçüde doğrular. Buraya daha sonra Rusya'da ölen Kantemiroğlu'nun (Dimitrie Cantemir) kemikleri getirilerek defnedilmiştir. Aynı kilisede Romanya'nın ilk prensi olup Almanya'da ölen Alexandru Ioan Cuza da gömülmüştür. Seyahatçılarının ilgisini çeken diğer yapılar arasında mermer hamamlar önde gelir. Evliya Çelebi, Lupu'nun Türk tarzında inşa ettirdiği hamamla diğer birkaçından, sitayişle söz eder. Yine ona göre burada birçok tüccar (Rum, Ermeni, yahudi, Laz) bulunmakta, bunlar İstanbul ile olan ticareti yönlendirmektedir. Özellikle Boğdan-İstanbul ticaretinin Lazlar'ın elinde bulunduğunu yazar. Laz tüccarların yol açtığı olumsuzluklarla ilgili Eflak ve Boğdan'dan İstanbul'a şikâyet mektupları yollandığı, 1711'de bunların şehirden çıkarılması için karar alındığı bilinmektedir (BA, A.DVN, dosya nr. 553, vesika 51; dosya 529, vesika 42). Evliya Çelebi'den önce 1657'de burayı

gören İsveç elçilik heyetinden bir görevli, hareketli ticaret hayatının bulunduğu şehirde Rum ve yahudi tüccarlarının hayli faal olduklarını, birçok kilisenin yer aldığını, minaresiz bir mescidin var olduğunu belirtir.

Önemli bir geçit yeri üzerinde bulunan Yaş şehri sık sık tahribata uğradı. 1513'te Tatar-Kazak ve Lehler arasındaki mücadeleler sırasında yakıldı. 1538'de ve 1686'da benzer bir yıkıma uğradı. 1711'deki kısa süreli Rus işgali esnasında buradaki birçok Osmanlı tüccarı öldürüldü ve mallarına el konuldu. 1736'da Ruslar bu kesime tekrar indiler. Daha sonraki mücadeleler sırasında burada 1792'de Osmanlı-Rus delegeleri arasında Yaş Antlaşması akdedildi. Yaş şehri Eflak-Boğdan'ın birleşmesiyle (1859-1862) başşehir olma özelliğini kaybetti. I. Dünya Savaşı'nda Romanya'nın güney kesimi Almanya ve müttefikleri tarafından işgal edilince Yaş iki yıl kadar Romanya Krallığı'nın başşehri oldu. Yaş bugün Romanya'nın başşehri Bükreş'ten sonra gelen ikinci büyük şehridir. 400.000 dolayındaki nüfusun % 92,5'i Ortodoks'tur. Romenler yanında burada az sayıda Çingene, yahudi, Rum, Macar, Rus ve Alman yaşar. Yaş'ta mevcut 10.000 civarındaki Katolikler'e ait bir piskoposluk vardır. XX. yüzyılda Rusya'dan sürülen yahudilerin büyük bir bölümü Kuzey Romanya'ya yerleşti; bu arada Yaş'ta önemli sayıda yahudi nüfusu ortaya çıktı. 1930'da toplam nüfusun % 34'ünü oluşturan yahudilere ait 127 sinagog mevcuttur. Bu büyük yahudi nüfusunun yarısı II. Dünya Savaşı sırasında yok edildi. Avrupa'da ayakta kalan en eski sinagoglardan biri (1657-1671) Yaş'ta bulunmaktadır. Ermeniler de uzun süre bu şehirde yaşadılar. Ermeni kilisesi 1395 tarihidir. Yaş günümüzde Romanya'da bir kültür başşehri olarak anılır. Ayrıca kimya, ilaç, tekstil, metalürji ve konservecilik gibi sanayi çeşitliliği dikkati çeker. XIX. yüzyılda Romanya'nın en büyük Ortodoks kilisesi (1833), ulusal tiyatro binası (Teatrul National) ve ilk modern üniversitesi (1860) burada kurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Călători străini despre Țările Române, București 1973-76, V, 327; VI, 53, 476-487; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 350-358; D. Cantemir, *Descrîerea Moldovei* (trc. Gh. Gutu), București 1973, s. 73; N. Grigoraş, *Biserica Trei Ierarhi din Iași*, Iași 1962; D. Badarau – I. Caproșu, *Iașii vechilor zidiri: Pînă la 1821*, Iași 1974, s. 29-30; M. Maxim, *Braila 1711. Noi documente otomane*, Brăila 2011, tür.yer.; Suraiya Faroqhi, "Yaş", *EI² Suppl.* (İng.), s. 832-834.

